

Lunds universitet
Sociologiska Institutionen

Neurotism – en sociologisk orsak

En teoretisk uppsats om hur psykoanalysen kan vara väsentlig för sociologin.

Författare: Thord Eriksson
Uppsats Soc 464, 61-80p
Höstterminen 2005
Handledare: Göran Dahl

ABSTRACT

Författare: Thord Eriksson

Titel: Neurotism – en sociologisk orsak.

Uppsats Soc 464, 61-80p

Handledare: Göran Dahl

Sociologiska Institutionen, höstterminen 2005

Problem/Bakgrund:

Det neurotiska tillståndet och upplevelsen av det är ett psykologiskt fenomen, men upphovet och konstruktionen är en sociologisk orsak. Även om upplevelsen är psykologisk så får vi inte förbise att det är miljön i interaktion med människan som ger upphov till problemet. Genom kulturutvecklingen blir detta problem framstående, därför är det viktigt för sociologin att bearbeta det genom att förstå dess orsak.

Syfte:

Denna teoretiska uppsats har till syfte att med psykoanalytisk teori, sociologiskt förklara uppkomsten av neurotiska tillstånd. Jag har använt psykoanalytisk personlighetsstruktur som i interaktionen med kulturen visar hur neurotism växer fram. Objektrelationernas betydelse för personlighetsstrukturen kommer att framhållas och hur personlighetsstrukturens uppbyggnad är intressant i kulturella sammanhang. I ett fiktivt och ett verkligt exempel kommer jag att exemplifiera hur personlighetsstruktur och kultur samverkar för uppkomsten av neurotism.

Slutsatser/Resultat:

Kulturen insocialiserar moral och skuld känslor i människan och försöker genom sublimering begränsa våra individuella begär, så vi följer samhällets riktlinjer. På detta sätt har många människor aldrig möjlighet att helt ledas av egna intressen. Skulle vi bryta mot dessa insocialiserade normer, regler och moraliska föreskrifter tenderar detta att leda till neurotiska tillstånd. Detsamma gäller för individer som aldrig får utlopp för sina begär, utan hela tiden leds av den insocialiserade moralen och normerna. Neurotism kan ses som en normaliseringsprocess, då alla människor mer eller mindre lever under olika sorters samhälliga tvång. Genom denna uppsats kan sociologin förklara orsaken till ett fenomen som annars är psykologisk till innehållet.

Nyckelord: Neuros, Socialisering, Kultur, Psykoanalys, Freud.

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Syfte.....	1
Stöd för mitt syfte.....	1
Definition och förklaring för neurotiskt tillstånd.....	2
Freud i sociologiska sammanhang.....	3
Objektrelationer.....	4
Personlighetsstrukturen.....	5
Detet.....	7
Jaget.....	9
Överjaget.....	9
Försvarsmekanismer.....	11
Kulturen.....	12
Kulturens införlivande skuldkänslor.....	12
Kulturen som driftsublimering.....	13
Kulturens socialisering och dess neuroser.....	14
Psykoanalysens betydelse som kulturteori.....	14
Psykoanalysens betydelse för postmodern teori.....	15
Religionens betydelse, samt dess avtraditionalisering och narcissism.....	15
För lite eller för mycket frihet.....	17
Kulturens framtid.....	18
Marcuse samhällsteori – influerad av psykoanalysen.....	19
Fiktivt exempel.....	19
Verkligt exempel.....	22
Sammanfattning.....	25
Referenslista.....	27

Inledning

Psykoanalysen har många gånger kritiserats för vågade teoretiska spekulationer. Oavsett hur väl ansedd psykoanalysen är som ”riktig” vetenskap så är det svårt att motbevisa dess källa till inspiration och nytänkande i frågor som rör människan, samhället och kulturen. Sociologer och tänkare som Parsons, Marcuse, Elias och Benjamin var inspirerade av det konfliktperspektiv mellan individ och kultur som Freud utvecklade. Adorno och Horkheimer från Frankfurtskolan har försökt att hitta kopplingar mellan psykoanalysen och marxismen. Psykoanalysen har bidragit med idéer till fler än bara psykologer och sociologer. Beteendevetenskap, samhällsvetenskap, humaniora m.fl. har alla mer eller mindre påverkats av psykoanalytisk teori och metod. Psykoanalysens teorier bör inte förskjutas till något enskilt ämne utan istället betraktas tvärvetenskapligt.

Syfte

Syftet med denna teoretiska uppsats är att belysa hur den psykoanalytiska förståelsen av personlighetsstrukturen kan användas inom sociologin för att förklara orsaken till neurotiska tillstånd. Denna personlighetsstruktur kommer att kopplas till kultur och samhälle för att belysa hur personlighetsstrukturen är ett resultat av individ och struktur.

Tematisk uppdelning av uppsatsen

- 1) *Objektrelationernas betydelse för personlighetsstrukturen.*
- 2) *Personlighetsstrukturens uppbyggnad.*
- 3) *Personlighetsstrukturen i kulturella sammanhang.*
- 4) *Visa med ett fiktivt exempel hur personlighetsstrukturen kan användas sociologiskt för att förklara orsaken till neurotism.*
- 5) *Visa med ett verkligt exempel hur personlighetsstrukturen kan användas sociologiskt för att förklara orsaken till neurotism.*

Huvudmålet med arbetet är att visa och förklara hur neuroser är socialt och kulturellt betingade. Min erfarenhet av sociologisk teori ger ingen tillfredsställande förklaring till konstruktionen av detta fenomen. Därför anser jag att denna uppsats är väsentlig för sociologin.

Stöd för mitt syfte

Talcott Parsons framhåller vikten av att integrera objektrelationer, identifikation och socialisering i samband med psykoanalysens personlighetsstruktur. Han uttrycker det som följande:

Även om det verkar vara så att de generella principerna av objektrelationerna genom oedipuskomplexet, identifikationen och socialiseringen är fastställda, så måste de bli förlängda till hela psykoanalysens teori om personligheten (Bocock 1976, s. 53).

Social konstruktivisterna Viven Burr och Trevor Butt menar att sociologiska teoretiker som exempelvis Foucault och Rose inte kan ge en förklaringsmodell till många upplevelser som är sociologiskt konstruerade och som resulterar i neurotiska tillstånd. Syndrom, patologier och neuroser som påverkar oss, är socialt konstruerade och bör inte moraliskt och empiriskt förbises (Elliot, 2004). Härmed vill jag på ett sociologiskt sätt använda psykoanalysen för att förklara uppkomsten av neurotism.

Freud menade att personlighetsstrukturen mynnade ut och förklarade individers neurotiska tillstånd. Ett tillstånd som är ett resultat av individ och struktur. Individen måste sättas rätt i sin kontext i förhållande till strukturen, som inbegriper kultur och samhälle (Hollitscher, 1947).

Psykoanalysen är huvudsakligen:

- a) En terapeutisk metod som utforskar det omedvetna.
- b) En personlighetsteori – med dess struktur, beståndsdelar och utveckling.
- c) Sociologiska beståndsdelar om samhälle och institutioner (Bocock, 1976).

Väsentligt för min uppsats är framförallt en sammanfogning av de två senare aspekterna. Detta är en sociologisk uppsats och därmed är det framförallt de sociologiska aspekterna av psykoanalysen som kommer att framhållas.

Definition och förklaring för neurotiskt tillstånd

Det finns olika sätt att se på neuroser t.ex. en biologisk, en psykoanalytisk och en behavioristisk förklaringsmodell (Schellenberg, 1978). I detta arbete använder jag psykoanalytisk sociologisk teori och därmed är det den psykoanalytiska förklaringsmodellen av neuroser som är av intresse.

Enligt Freud och psykoanalysen är neuros en känslomässig störning till följd av olösta konflikter och spänningar. Nästintill alla individer känner ibland lusten att göra något som inte tillåts av samvetet. Skulle individen ändå följa sin lust och åsidosätta sitt samvete, moral och kulturens normer och värderingar brukar detta för de flesta, förr eller senare leda till att personen mår dåligt – givetvis beroende på arten av illdådet. Ett neurotiskt tillstånd kan även drabba de människor som aldrig får utlopp för sina begär eller lustar.

Ett neurotiskt tillstånd framkommer genom ett yttre tvång, detta tvång upplevs som svårlöst i individens personlighetsstruktur. Konflikten uppkommer eftersom det yttre tvånget

motsätter sig den egna viljan. Ett neurotiskt tillstånd kan exempelvis innebära kraftig ångest, hysteri, tvång (tankar och handlingar) och överdriven kontroll eller disciplin. (Freud, 2001). Neuroser är inte i grunden organiskt bestämda utan produkter av störningar i den sociala upplevelsen (Schellenberg, 1978).

Freud i sociologiska sammanhang

Freuds betydelse för socialpsykologin och sociologin kan ses på flera sätt. Freuds arbete har likheter med exempelvis sociologerna Cooley och Mead, vilka hade intresset av att analysera självet eller *jagets* utveckling i samhället och i en social process – i en riktning mot en tillfredsställande socialpsykologi. Freuds teorier om social utveckling var i själva verket en teori om socialt lärande som också innefattade betydelsen av gruppen och strukturen.

En annan jämförelse av hans idéer med Cooley och Mead (även t.ex. Durkheim, Westermarck, Pareto och fler som bidrog med system i större storlek) demonstrerades i deras likhet i att lyfta fram interaktion, kommunikation, symbolisering och värderingar i samhället samt institutionaliseringsmönster som påträffas i sociala system. De lyfter också fram individens utveckling från familj till större samhällsstrukturer.

Freud skrev om vantrivsel i moderna industriella samhällen. Freuds verk ”Vi vantrivs i kulturen” speglar andra dimensioner av samma vantrivsel som Tönnies ”Gesellschaft”, Durkheims ”anomie” och Marx’s ”alienation”.

I Freuds bok ”En illusion av dess framtid” framhålls liknande dilemma som Weber i hans ”disenchantment” (utvecklingen av nya teknologier skapar ett beroende av samhällets teknologiska system), vilket framträder i den moderna världen.

Freuds bok ”Totem och Tabu” hade rötterna i samma socioantropologiska trask som Durkheim’s ”Elementary forms of the religious life” och Spencers och Gillens studier om de aborigina stammarna i Australien.

Sociologiska teoretiker som exempelvis Marcuse, Fromm, Frankfurtskolan, Parsons och den senares efterföljare har inkluderat Freuds begrepp i deras egna analyssystem (Bocock, 1976). Sociologen Talcott Parsons uttryckte sig på följande sätt om Freud.

Hade Freud levat länge nog hade han oundvikligen delvis blivit sociolog. Freuds teori om objektrelationer är väsentligen en teori om den individuella personlighetens relation till det sociala systemet. En mötesplats för de två vetenskaperna psykologi och sociologi (Svedberg 2003, s. 60).

Talcott Parsons försökte knyta sina sociala systemanalyser till Freuds analyser av *överjaget* i poängen att täcka över mellan sociala, kulturella och personliga system. Han accepterade att där fanns några grundläggande biologiskt givna impulser, så som sugande, gråtande, leende

eller klängande, men han ser dessa av minimal betydelse. I sin egen personlighetsstruktur eliminerade han dock rollen av instinkterna, nyckelkonceptet som Freud brukade knyta till personligheten. Han ignorerade därmed också att jaget är den del av *detet* som har blivit modifierat genom den direkta påverkan av den externa världen. Även om Parson försökte integrera freudiansk teori av personlighetsutveckling i sina egna teorier, så gjorde han det genom att underskatta betydelsen av konflikten inom individen. Denna konflikt i individen är en sociologisk skapelse genom samhället och kulturen (Bocock, 1976). Den externa världen i psykoanalysen kan säkerligen inkludera de sociala och kulturella system som Parsons önskar, men att eliminera alla instinktiva impulser i personlighetsstrukturen är att förvrida Freud bakom erkännande.

Flera sociologiska teoretiker har sett möjliga samband mellan sociologin och Freuds teorier. De har lyckats skapa en ”bro” mellan socialpsykologin och sociologin. Medlemmar av Frankfurtskolan, så som Adorno, Horkheimer och Fromm försökte knyta ihop Freuds och Marx teorier.

Sociologen Denis Wrong pekar ut sociologer som Homans och Inkels, som menade att sociologin inte kunde klara sig utan en teori om mänsklig natur, underförstådd om inte uttrycklig, i teorierna.

Sociologen Anthony Giddens framhåller att människan ofta behandlats som en ”homo sociologicus” i olika teorier, en passiv mottagare av sociala influenser, snarare än en aktiv skapare som injicerar mening i samhället. Detta delas av Freud och psykoanalysen. Freud ansåg att biografi eller livshistoria var nyckeln till att förstå mänskliga sociala beteenden och handlingar – men hans teori var snarare motivorienterad än kognitiv som Giddens förespråkade (Wrong, 1980).

Objektrelationer

Barnets tidigaste objekt är moderns bröst vilket inbegriper barnets behov av föda, närhet, värme och trygghet. Från det att barnet förlöses och får kontakt med moderns bröst – finns inte vetskapen att dessa individer är åtskiljda – denna vetskap blir medveten först då bröstet inte ständigt är närvarande och därmed inte en del av barnet. Bröstet blir ett ”objekt” och senare utvecklas detta objekt till hela modern, som inte bara ger föda utan även ser efter och vårdar henne. Därmed blir modern källan till den första upplevelsen av fysiska relationer, vilket belyser moderns unika betydelse. Freud menar då att:

Genom hennes omsorg av barnets fysiska kropp blir hon dennas första förförelse (Hollitscher 1947, s. 34).

Denna första upplevelse av ett annat objekt har en signifikant betydelse för senare förhållande till omgivningen och upplevelser (Hollitscher, 1947). Detta är ett utmärkt exempel på objektladdning och ett stödberoende objektval.

Fadern bemäktigar sig pojken genom identifikation. De båda relationerna till föräldrarna löper parallellt en tid tills oidipuskomplexet (2-3 års ålder) uppstår genom att begäret efter modern förstärks och pojken blir medveten om att fadern utgör ett hinder för detta begär. Identifikationen med fadern får nu en fientlig prägel, den förvandlas till ett begär att röja fadern ur vägen för att ta hans plats hos modern. Från och med nu är förhållandet till fadern ambivalent; det förefaller som om den ambivalens som från första början ryms i identifikationen blivit manifest. Den ambivalenta inställningen till fadern och den enbart kärleksfulla objektsträvan efter modern är i pojkens fall kännetecknandet för ett "normalt" oidipuskomplex.

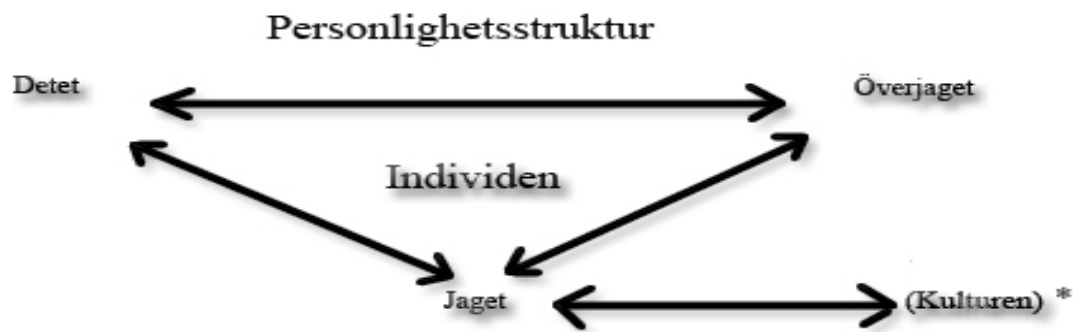
När oidipuskomplexet är över måste objektladdningen gentemot modern uppges. Denna kan ersättas av två saker, antingen av en identifikation med modern eller en förstärkning av identifikationen med fadern. Det senare brukar vi uppfatta som det "normala", en sådan identifikation gör det möjligt att i viss omfattning hålla fast vid den kärleksfulla relationen till modern. När oidipuskomplexet är över ska följaktligen manligheten i pojkens karaktär ha stärkts (Freud, 2003). Om faderns auktoritet har ett väldigt kraftigt intryck på barnet och barnet snabbt underställer sig fadern, samtidigt som en feminin sida hos pojken stimuleras utifrån föräldrarna så förstärks denna. Detta har då en betydelsefull effekt för barnets identifikation med föräldrarna vilket blir en del av hans senare Jag och formandet av karaktären (Hollitscher, 1947). På liknande sätt kan den lilla flickans oidipusinställning resultera i att hennes identifikation med modern förstärks (eller i att en sådan upprättas), vilket befäster barnets kvinnliga karaktär. Detta resulterar i att det identifierade objektet upptas i flickans eller pojkens jag, som den sen bemöts utifrån, från omgivningen (Freud, 2003).

Personlighetsstrukturen

1923 presenterade Freud i "The Ego and the Id" en systematisk tredelning av personlighetsstrukturen som resulterade i detet, jaget och överjaget (Freud, 1962). För att förklara de tre instanserna i personlighetsstrukturen används följande definition: detet, jaget och överjaget – är strukturen av vår personlighet som är sammansatt av relationer till varandra och till yttvärlden (Freud, 1976).

Detet är den del som är grundläggande för alla människor, en instans som finns när vi föds - en grundläggande reservoar av energi som bl.a. betecknar impulsivitet, begär och lust. Jaget

är den del av detet som har förändrats av yttervärldens direkta inflytande genom medvetna upplevelser och påverkan från yttervärlden. Överjaget är en del av jaget som är mindre fast förbundet med medvetandet. Överjaget växer fram genom identifikation - först och främst genom föräldrarna. Medan jaget i huvudsak representerar den medvetna förståelsen av yttervärlden och realiteten, uppträder överjaget som en domare gentemot detet. (Freud, 1962).

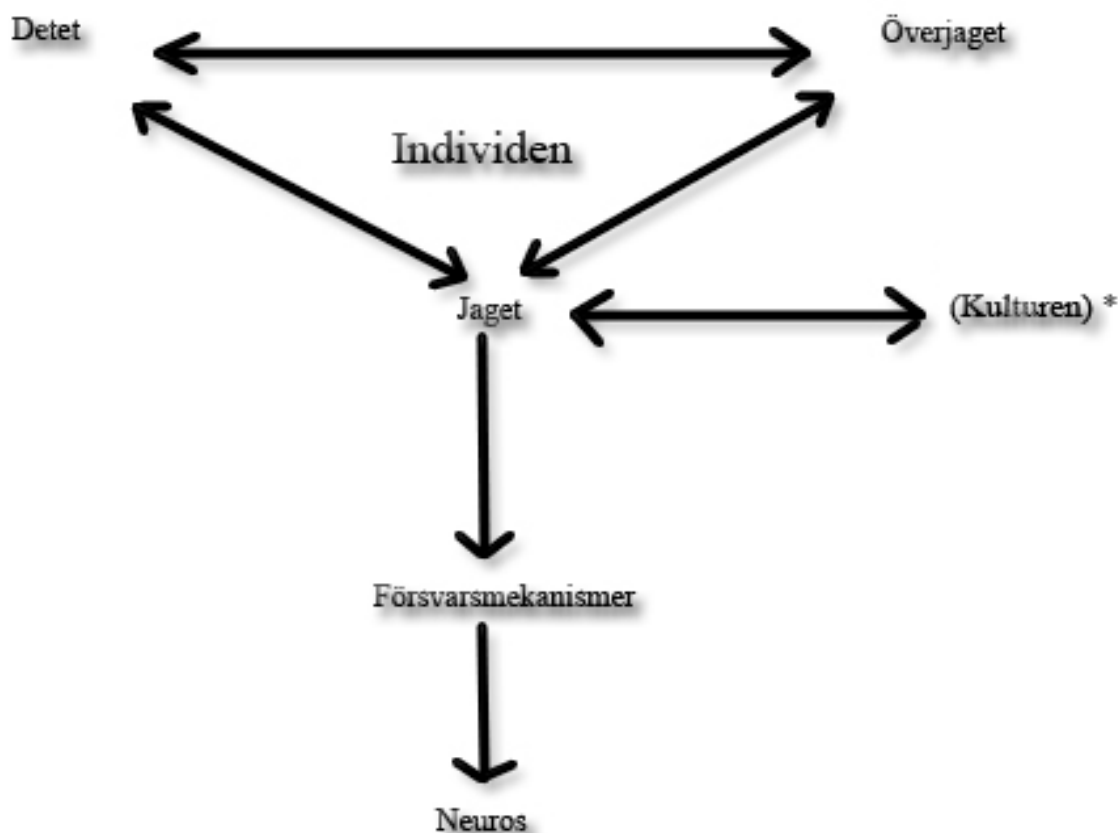

* = Kulturens samverkan med personlighetsstrukturen framgår under rubriken "Kulturen" på sidan 12.

Ovanstående modell är en egen konstruktion. Pilarna visar att de olika begreppen i personlighetsstrukturen påverkar varandra och dess relation till kulturen. Konflikter mellan överjaget och detet speglar motsättningen mellan yttervärlden och impulserna. Jaget eller individen uppträder därmed i världen och intar den roll som uppstår utifrån konfliktlösningen. Skulle konflikten inom oss inte kunna lösas, kan detta leda till neurotiska tillstånd (Freud, 2003).

För att få en illustration av konflikter i personlighetsstrukturen har jag konstruerat modellen nedan. Modellen beskriver hur individen agerar (jaget) på ett lustfyllt sätt (detet) som inte är moraliskt (överjaget) godtagbart. Den kulturella socialisationsprocessen har konstruerat hur väl individens jag kan reglera sina drifter (detet), med inflytande från överjaget och försvarsmekanismerna. Begår en person en handling eller uppvisar ett beteende som inte är moraliskt, kulturellt eller socialt acceptabelt tenderar detta leda till neuroser. Individen är en social skapelse av omgivningen och kulturen. Denna skapelse (personlighetsstrukturen) påverkar i gengäld kulturen.

Konflikt i personlighetsstrukturen

* = Kulturens samverkan med personlighetsstrukturen framgår under rubriken "Kulturen" på sidan 12.

Nedan följer en beskrivning av personlighetsstrukturens beståndsdelar, vilka får en större sociologisk förståelse när dem sätts i relation till kulturen (sid. 12).

Detet

Detet är en beskrivning av drifterna, av dess innehåll och studiet av de omvandlingar drifterna fortgår (Freud, 1976). Driftsbegreppet intar en central plats i den klassiska psykoanalysen. Redan i begreppets konstruktion är man ute efter att beteckna drivkraften för den mänskliga subjektiviteten. Freuds kanske mest kända definition finns i *Drei Abhandlungen über Sexualtheorie* där han betecknar driften som (Dahl, 1986):

"Den psykiska representanten för en somatisk, kontinuerlig retningskälla" (Dahl 1992, sid. 88). I Freuds utformning av drifterna från 1920 användes termen "libido" för att beteckna all energi som var tillgänglig för att upphålla och bygga upp liv. Självbevarelsesdriften och de drifter som tjänade till att bevara arten (sexualdriften) förenades nu till en enda övergripande livskraft, "Eros". Eros betecknades som en impulsiv livsuppehållande energi. Detta vidare

begrepp om drifternas natur tillät Freud att se en drivkraft mot död – och förintelse som en grundläggande drift. Freud kallade denna döds/aggressionsdrift ”Thanatos”. Livet som vi lever omfattar alltid uttryck för dessa båda grundläggande krafter, livsdriften och dödsdriften. Freud menade att bilden av verkligheten vi upplever är ett resultat av Eros och dödsdriftens samtidiga och inbördes motsatta handlande (Schellenberg, 1978). Detta möjliggjorde för psykoanalysen att kunna vinna större teoretisk förståelse för sadism, där den destruktiva aggressionen är projicerad på ett annat objekt, och masochism, där de destruktiva aggressionerna är vänt inåt ett objekt (Bocock, 1976). Om kulturen i alltför stor utsträckning lamslog individens lust och sexualitet intensifierades aggressionsdriften. En driftsförnekande kultur rubbade balansen mellan Eros och Thanatos och kunde i värsta fall leda till kaos och destruktivitet.

Ungefär vid samma tidsperiod som Freud formulerade sin teori om livs och dödsdriften var den tyske kulturteoretikern Georg Simmel sysselsatt med att analysera relationen mellan liv och social form. Det var inte bara signifikativt för Freud och Simmel, utan flera andra livsfilosofer var under denna tid sysselsatta med liknande studier. I Simmels terminologi är *liv* det som ständigt försöker överskrida de sociala formerna, men som samtidigt behöver dessa för att överleva. Liv är det som förändrar och driver utvecklingen framåt och det kan aldrig tillåtas att helt stelna som *social form*. Dynamiken mellan liv och social form liknar den mellan livs och dödsdriften (Johansson, 1999). Om man tillåter sig dra denna parallell mellan Freud, Simmel och andra livsfilosofer så kan det enligt min mening bli tydligare vad Freud egentligen sysslade med i sina kulturteoretiska skrifter. Kanske är det möjligt att läsa Freuds filosofiska resonemang om liv och död, som betraktelser över modernitetens ambivalenser.

Delvis tog Freuds senare teorier hänsyn till kollegorna Adlers och Jungs tidigare invändningar. Hans starkare betoning av jagets krafter i hans tredelning av personligheten innebar samma allmänna inriktning som Adler. Freuds breddning av libidobegreppet i den redigerade driftsteorin om Eros och Thanatos gick i Jungs riktning (Schellenberg, 1978).

Sociologen Göran Dahl menar att vi kan tala om en fruktbar teoretisk nyorientering inom psykoanalysen när vi ersätter ”drift” med ”begär” som en beteckning för drivkraften i mänsklig subjektivitet. Denna ”nyorientering” utgår från Jacques Lacans Freudläsning mot bakgrund av framför allt Hegel och den strukturella lingvistik. Vad är då ”begär”? Begäret ska då förstås som ett svar på att människan saknar något. Denna saknad är ett svar som driver fram handlingen. I handlingen kan det givna överskridas och något nytt skapas. Lacan inskjuter här med hjälp av Freud att handlingen inte fullständigt mättar begäret. Det lever ett egenliv under de handlingar vi kan motivera med hjälp av språket (Dahl, 1992).

Jaget

Jaget utformas från detet genom socialisation och dess funktion kan endast förstås i ett socialt sammanhang, där det skapas, påverkas och formas i interaktion med andra människor och kulturen (Hartmann, 1958). Jaget är medvetet om tid, rum och omvärldens krav. Jagets roll är ständigt beroende av yttervärlden, detet och överjaget, varifrån det förändras. Fixeras libido (detet) vid jaget, finns en tendens att utveckla en narcissistisk personlighet (Bocock, 1976). Jaget strävar efter att låta realitetsprincipen ersätta lustprincipen, som oinskränkt regerar i detet. Genom realitetsprincipen förändras målen med vår handling, från lustprincipen - att vara till syfte för impulsivitet till att vara mer ändamålsenlig med realiteten, som insocialiseras. Detta får betydelse då individen ingår i socialt samspel med individer och strukturer. Genom livet av externa påverkningar ersätts och förstärks hela tiden de interna föreställningarna. Varseblivningen spelar för jaget samma roll som driften gör i detet (Freud, 2003).

Jagets funktion i förhållande till detet och överjaget är att det fungerar som medlare mellan dessa kontraster. Jagverksamheten avgör vilken av dessa båda instanser som skall behålla övertaget eller vilken kompromiss de skall ingå med varandra. Under yttervärldens inflytande och den kompromiss som etableras mellan detet och jaget avgör den roll individen tar i olika situationer. Om det bara vore jaget som förändras genom påverkan från varseblivningssystemet, en företrädare för den reella yttervärlden, så skulle allt vara tämligen enkelt. Emellertid tillkommer det något annat. Det råder nämligen en differentiering av jaget, som har benämningen överjaget (Freud, 1976).

Överjaget

Freud menade att samhället är ett etiskt värdesystem och framhöll detta kollektiva överjag som analogt med, men skilt från individens överjag.

Småbarn är relativt omoraliska. Innan de socialiseras in i samhället styr drifterna mycket i deras personlighetsstruktur. Den första insocialiseringsanhalten är föräldrarna eller substitut till dem. Genom en ”normal” konfliktlösning i oidipuskomplexet, innebär det att pojken får en förstärkt identifikation med fadern som är mer socialt acceptabel. En motsvarande lösning uppträder när små flickor förstärker identifikationen med sina mödrar. I bägge fallen byggs det genom föräldrarnas sociala påverkan, inom jaget upp en uppsättning ideal och hämningar som Freud kallade överjaget. Detta överjag påverkar allt framtida socialt samspel och all självuppskattning. Det kan variera avsevärt till sin utformning, beroende på hur barnet i samspel med de första objekten löser de motstridiga tendenserna i denna tidiga

konfliktsituation. Barnet blir påverkat av de former som det upplevt i det yttre och blir på detta sätt en del av dessa yttre objekt. Enligt Freud är identifikationen med föräldrarna en grundläggande bas för socialt liv. Senare identifikationer tolkas i huvudsak utifrån dessa tidigare identifikationer, för det är endast dessa som enligt Freud är strukturellt införlivade med överjaget. Senare gestalter kan tjäna som ersättning för denna primära identifikation med föräldrarna. Detta är vad som händer vid bildandet av sociala grupper, vilket framgår av Freuds diskussion i "Group Psychology and the Analysis of the Ego" 1922. En typisk grupp som har en självklar ledare, men som inte är speciellt organiserad i formell mening, är det centrala att ledaren tillfälligt har blivit det gemensamma objektet för den känslomässiga inriktningen och ersätter de föräldrabindningar som bildade överjaget (Schellenberg, 1978).

I viss mening är de rivaler om hans uppmärksamhet; men istället för att slita håret av varandra handlar de som en enad grupp, hyllar situationens hjälte med sina gemensamma handlingar och skulle förmodligen vara nöjda med en av hans fladdrande lockar (Freud, 2003).

Identifikationsprocessen ser till att sociala krafter internaliseras. Med Freuds ord:

Strävar identifikationen efter att forma en persons eget jag i enlighet med det som har valts som modell (Hollitscher 1947, s. 64).

En grupp kan konstrueras genom att individer har samma eller liknande objekt som jagideal och identifierar dem själva med personer som har liknande jag (Hollitscher, 1947). Människor med förmåga att kritiskt reflektera, kan förlora denna förmåga och handlar utan att fullt ut förstå konsekvenserna av sitt beteende. I massan undertrycks de aggressiva känslorna gentemot ledaren. Massan förenas i sin kärlek till ledaren och alla fientliga känslor projiceras på människor som inte tillhör massan – på främlingar. I en grupp kan hon eller han tillfälligt förlora sin identitet och uppgå i en större kollektiv gemenskap. Den konfliktfyllda moderna människan kan för en stund undgå det lidande som orsakas av kulturen. En sådan gruppbildning innebar enligt Freud ett starkt skydd mot neuroser. Han tillämpade samma resonemang på religionen (Johansson, 1999).

Överjaget faller alltid undan på de punkter där jaget och överjag är överens. Vi säger då att jag och överjag sammanfaller, dvs. i detta ögonblick är överjaget som enskild instans icke möjligt att uppfatta för individen själv eller för yttre iakttagare. Överjaget blir (liksom detet) tydligt iakttagbart endast genom de tillstånd det åstadkommer i jaget, t.ex. om dess kritik leder till skuld-känslor. Klart avgränsat blir överjaget endast då det är fientligt eller åtminstone kritiskt mot jaget (Freud, 1976).

En individs överjag som är en produkt av den tidiga relationen med föräldrarna är bara en ram i ramen för individen. Det samhälle individerna lever i innehar en kulturell ram varifrån de flesta människorna i samhället hämtat sina grundläggande moraliska och samvetliga

normer och värderingar. Normer och värderingar som tidvis förändras genom individuella och grupporienterade karaktärsdrag (Freud, 2003).

Försvarsmekanismer

Utan invändning från jaget, överjaget eller krafterna i yttrevärlden, skulle drifterna känna total tillfredsställelse. För att dessa drifter inte ska få fullt utlopp finns det i jaget insocialiserade försvarsmekanismer från kulturen som omvandlar drifterna för anpassning till samhället. Många av försvarsmekanismerna, som exempelvis *bortträngning*, *introjektion*, *projicering*, och *sublimering*, opererar mentalt i individen, men kan bara förstås i form av sociala och strukturella relationer och erfarenheter. De mänskliga försvarsmekanismerna är socialt konstruerade och inte biologiskt betingade i individen. Sammanlagt finns det 10 försvarsmekanismer (*bortträngning*, *regression*, *reaktionsbildning*, *isolering*, *annullering*, *projicering*, *introjektion*, *vändning mot den egna personen*, *vändning till motsatsen* och *sublimering*) som jaget har till sitt förfogande i konflikten mellan överjaget och drifterna (A. Freud, 1976).

Den försvarsmekanism som är vanligast förekommande i denna uppsats är sublimering. Sublimering inbegriper flera av individens handlingar, i förmån för kulturen och samhället. Genom sublimering får drifterna en ersättningshandling. För att ge ett känt exempel på sublimering kan vi referera till Wolfgang Amadeus Mozarts barndom. Mozart identifierade sig med fadern som barn och försökte leva upp till faderns ideal. Fadern var mycket musikintresserad, vilket även Mozarts äldre syster var. I konkurrens med systern utspelade sig en rivalitet mellan syster och fadern om faderns gunst. Fadern upptäckte tidigt att Mozart var väldigt musikbegåvad och engagerade sig mycket för att denna begåvning skulle resultera i den framgång fadern själv inte fått uppleva. Hela Mozarts barndom kom att styras efter faderns ”behov” och inbegrep i stort sätt bara intresset för musik (Elias, 1991). I detta fall sublimerades Mozarts drifter till förmån för musiken, dvs. på ett konstruktivt sätt få utlopp för impulserna. Mozarts sublimeringsförmåga kan endast få en förståelse om det sätts i koppling till faderns auktoritet gentemot Mozart. Det handlar därmed inte om något medfött ”geni” utan att Mozart hade särskilt starka sublimeringskrafter av driftlivet, vilket stimulerades av fadern.

Förutom sublimering nämns också försvarsmekanismen *projicering* i denna uppsats. Individen projicerar eller förskjuter ett obehag den ställs inför, på något eller någon, eftersom att de externa influenserna inte stämmer överens med det sätt individen är insocialiserad på (Bocock, 1976). Projicering kan härmed enligt mig, betraktas som ett inlärt sätt att handskas

med de krav som ställs av omgivningen och kulturen. Exempelvis: Olle som går i 5: e klass blir beskylld av läraren för att ha ”kladdat” på skolbänken. Olle som är inlärd med att ”klotter” innebär straffåtgärder från läraren, beskyller Anders för dådet.

Kulturen

Den ambivalens som det lilla barnet känner inför sina föräldrar kännetecknar också all form av social och kulturell verksamhet. En psykoanalytisk kulturteori innefattar därför ett studium av de ambivalenser som präglar människors relationer till varandra och till olika former av ledargestalter och strukturer.

Den mänskliga samlevnaden blir först möjlig genom en majoritet som är starkare än och håller ihop mot varje enskild. Denna gemenskapsmakt uppträder som ”rätt” gentemot den enskildes makt. Detta ersättande av den enskildes makt med de gemensammas makt är det avgörande kulturella steget. Kravet på rättvisa är alltså det första kravet på kulturen, dvs. garantin för att den en gång fastställda rättsordningen inte bryts ner till förmån för en enskild individ. Den individuella friheten är inte någon kulturell företeelse. Den var störst före all kultur och genom kulturutvecklingen blir denna frihet inskränkt. Att kultiveras innebär att avstå från att fullt ut ge uttryck för begäret, att man sublimerar sina drifter och socialiseras (Johansson, 1999). Karaktärsdrag av den utvecklade kulturen visar på vilka sätt mänskliga relationer till varandra är reglerade, de sociala förhållandena som bestämmer människors ställning som exempelvis granne, arbetskraft, familjen och statsmedlem (Freud, 1985). Kontroll, skapa ordning och struktur är en nödvändig del av samhällsbyggandet, men när denna vilja till ordning tar överhanden leder detta ofta till ett förtryck av andra mänskliga behov (Johansson, 1999).

Kulturens införlivade skuld känslor

Aggression kan internaliseras och införlivas med överjaget; där den vänder sig inåt i form av skuld känsla. Det är så kulturen:

Lamslår individens farliga aggressionsdrift, försvagar och avvärjar honom och sätter en instans i hans eget inre, för att bevaka honom, så som man förlägger ett truppförband i en erövrade stad. (Schellenberg 1978, s. 32)

Sådan skuld känsla kan vara nödvändig för kulturens kontroll av aggressionen, men den är ytterst ”skadlig” för sökandet efter personlig lycka. Icke desto mindre betraktade Freud sådana skuld känslor som en i stort sett oundviklig biprodukt av kulturell utveckling. Det tycks inte finnas någon väg att undslippa den tunga skuldbörda som kulturen lägger på oss

(Schellenberg, 1978). I personlighetsstrukturen är vår moraliska skuld-känsla ett resultat av spänningen mellan detet (jaget) och överjaget (Freud, 2003). Följande citat framhåller hur civilisationen ”etablerat” skuld-känslor i oss:

Spänningen mellan överjaget och jaget (detet) som är utsatt för det, är för oss kallad, känsla av skuld; det uttrycker sig själv som ett behov av straff. Civilisationen, inhämtar därför herravälde, domination över individernas farliga begär för aggression genom att försvaga och oskadliggöra det och sätter upp en kraft att övervaka det, som en trupp i en besegrad stad (Bocock 1976, s. 121).

Kulturen som driftsublimerare

Människor blir framtvungade att prestera de nödvändiga samhällsuppgifterna. Det moderna samhället använder makt och pengar för att smickra människor att göra arbete som de annars inte skulle göra. De individer som massorna erkänner som ledare, använder kulturen och civilisationen för att ”pressa” individerna att prestera arbete och göra avsägelse på egna önskningar. Massorna är ofta emotionellt knutna till deras ledare, och detta minskar deras fiendlighet till den sociala ordningen (Bocock, 1976).

Driftssublimering är ett särskilt framträdande drag i kulturutvecklingen. Drifterna tvingas förändra förutsättningarna från tillfredsställelse och förläggas till förmån för konstruktivitet för kulturen. Ett modernt samhälle består av individuella individer med begär och önskningar. Människor socialiseras in på olika sätt trots att de lever i samma kultur och det är kulturens uppgift att individerna håller sig inom vissa ramar för samhällets sammanhållning. Hade människan vuxit in i samhället och kulturen utan ett moraliskt och samvetligt överjag, och hade kulturen inte försökt sublimera individers begär och etablerat sanktioner mot överträdelser – hade en trygg samlevnad försvårats. Genom socialisering blir vi människor och kan dela kulturens och många av övriga världens gemensamma värderingar.

Det har alltid funnits människor som kulturen inte lyckats sublimera begären hos. Kriminalitet kan vara ett exempel på detta. Många människor vantrivs med de restriktioner som samhället konstruerat. Andra människor bryter mot förhållningsreglerna pga. samhället inte lyckats stimulera eller tillfredsställa individernas behov. Oavsett vilka motiv kriminella har, är sublimering och moraliskt införlivande ett måste för en tryggare och konstruktiv samlevnad. Genom samlevnad blir vi medvetna om dess fördelar. Det är omöjligt att överblicka i vilken utsträckning kulturen är uppbyggd på driftsförsakelse. Drifter undertrycks, trängs bort eller kuvas för att behärska människornas sociala relation.

Kulturens socialisering och dess neuroser

Alla människor socialiseras in i den kultur dom lever i. Ordet socialisation betyder å ena sidan överförning av kulturen, dvs. kulturens betydelse gör entré vid födseln. Å andra sidan betyder socialisation processen av att bli människa, att skaffa sig mänskliga attribut genom att integrera med andra. Även om människor socialiseras så betyder det inte att de är fullständigt formade av kulturens särskilda normer och värderingar. Genom socialiseringsprocessen vill samhället "avväpna" individens impulsiva drifter, i förmån för konstruktivitet som gynnar samhället (Wrong, 1980).

Mekanismen hos neuroser hotar att undergräva den lycka kulturmänniskan verkligen äger. Människan blir neurotisk, därför hon inte kan stå ut med så mycket försakelse som samhället till gagn för sina kulturella ideal fodrar (Freud, 1985). Sociologen Anthony Elliot kallar detta kultiverade neuroser, neurotiska tillstånd som uppkommer genom kulturutveckling och samhällets kontroll över individerna (Elliot, 2001). Härmed blir det ganska lätt att spåra ett samspel mellan ångest, sublimering och försök till bortträngning, vilket genomsyrar psykoanalysens personlighetsfunktion i det moderna samhället. Psykoanalysen blir här av kritiskt intresse, enligt Sociologen Philip Rieff – då detta skapar en central mötespunkt mellan de förvridna yttre erfarenheterna och skapandet av inre mening. Detta betecknar kulturens och samhällets relation med individens jag. Rieff menar att psykoanalytiska teorier blir lämpliga med kulturella och samhälliga förändringar (Elliot, 2004).

Psykoanalysens betydelse som kulturteori

En av de centrala punkterna i psykoanalysen är hur sociala krafter och kulturdominans påverkar och formar individens identitet. Socialteoretiker och kulturanalytiker har ofta vänt sig till Freud och psykoanalysen för att utveckla sofistikerade förståelser för individens subjektivitet under den framskridande globaliseringen. Sedan Freud grundade psykoanalysen har flera socialteoretiker, kulturanalytiker, filosofer och feminister använt sig av psykoanalytisk teori för att utveckla en uppfattning av jaget som splittrat och motstridigt, även då många av de psykoanalytiska kulturella teorierna om jaget obestridligt behåller några av de mest konservativa tendenserna av Freudiansk teori. Till skillnad från de flesta samhällsvetare med undantag för George Simmel, formulerade Freud en kulturteori som byggde på en emotionologi; han var intresserad av de ambivalenta känslouttryck som satte avtryck i kulturen (Johansson. 1999).

Psykoanalysens betydelse för postmodern teori

Freud menade att jaget blev alltmer ambivalent och pulveriserat genom kulturutvecklingen. I postmodern teori framhålls hur den snabba utvecklingen bidrar till brister i jagets stabilitet, där ytlig moral färgar människors vardag och allt fler individer mister kontroll över livets mening. Kraften i de traditionella sociala normerna och kulturtraditionerna börjar avta – detta kan innebära nya sätt att definiera jaget – då flexibla unika individuella individer framträder. Men det innebär också att självet fragmenteras, att självet inte finner en fast punkt i livet, vilket frambringa en ytlighet.

Psykoanalytikern Jacques Lacans teorier om jaget har använts av flera postmodernister. De delar av jaget som fragmenteras, försöker jaget själv att överlappa med narcissistiska illusionstendenser av perfektion och helhet. Jaget byggs härigenom upp genom olika narcissistiska identifikationer, som ger ett försvar mot det fragmenterade och den icke-fastbara punkt som jaget känner i den postmoderna tiden. Individer fångas av spegelbilden eller att jaget behandlar folk som speglar av dennas egna önskningar och lustar. Dessa ytliga internaliserade bilder ger upphov till att konstruera en ytlig och flyktig jagidentitet (Elliot, 2001). Det moderna jagets tendens till ambivalens och ”pulverisering” kan ges en förklaring av psykoanalys och postmodernism. Kulturens ständiga utveckling och globalisering påverkar individens personlighetsstruktur.

Som nämnts innan framhåller många postmodernister att den snabba utvecklingen skapar en ytlig moral och instabil fragmentiserad förhållningsgrund. Jaget påverkas av de snabba samhällsförändringarna. Kan eller hinner inte jaget anpassa sig till förändringarna tenderar detta att skapa ambivalens. Detta kan i viss mån jämföras med Durkheims anomietillstånd, vilket innebär att utvecklingens hastighet inte anpassas till regleringen. Samhället har till uppgift att reglera människorna, samtidigt som det genomgår snabba förändringar. Detta tenderar att bidra till en svagare samhällsmoral och överjag hos individerna, då människorna måste föröka anpassa sig mot sin förmåga eller vilja. Genom psykoanalysen kan vi härigenom förstå att denna ytlighet och instabila grund har en tendens att insocialiseras i överjag från generation till generation.

Religionen betydelse, samt dess avtraditionalisering och narcissism

I ett traditionellt religiöst samhället blir inte jaget ambivalent på samma sätt. Det religiösa samhället har en tendens att forma liktänkande individer, vilket samhället lättare kan reglera. Religionen bidrar till en fast punkt i livet. Tron och livsstilen delas av ”massorna” i samhället och människan befinner sig oftast inte i samma fartfyllda utveckling.

Psykoanalysen har i flera decennier hävdade att narcissistiska störningar är något som ökar i de västerländska samhällena. Freud menade att narcissism innebar att individens libidoniösa energi fixerades vid det egna jaget istället för att riktas utåt mot yttre objekt. I den kulturteoretiska diskussionen förknippas narcissism ofta med en kulturell kris, tidiga personlighetstörningar, framväxten av ett konsumtionssamhälle, nya former av interpersonella relationer som kännetecknas av "ytlighet" och ett exploaterande förhållningssätt. Diskussionen om narcissism berör således de grundläggande förutsättningarna för identitetsutveckling. Utformandet av interpersonella relationer och socialisation i det senmoderna samhället (Johansson, 1999).

Freud menade att religionen sublimerar individens drifter till att vara till lags för kyrkan, kulturen och samhället, dvs. att drifterna får en ersättningshandling. Sublimering av drifterna är en nödvändighet för att se till samhällets bästa, där socialt samarbete, relationer och pålitlighet är nödvändiga faktorer för samhällets och kulturens fortlevnad. Individer kan helt enkelt inte leva ut drifterna till fullo, detta skulle innebära ringa sociala samspel och resultera i fullständig anarki.

Den moderna individen förhåller sig på samma sätt till driftsdämpande företeelser som den traditionellt religiösa gjorde, dock har andra institutioner övertagit mycket av religionens och kyrkans funktion. Även om andra institutioner numera är i centrum för individens sociala relationer, socialisering och trosföreställningar, så har ändå det religiösa kollektivets uppluckring resulterat i allt fler oliktankande individer. Förr hämmade eller sublimerade religionen och kyrkan drifterna hos individen och anpassade individen till samhällets och religionens föreskrivna riter – vilket i sin tur gav många liknande karaktärsdrag hos individerna (Wulff, 1991).

Flera av Freuds teorier och analyser måste förstås utifrån en symbolisk innebörd. Exempelvis menar Freud att "Gud inte är något annat än en upphöjd fader". Den symboliska förståelsen är att den betydelse religionen har för fadern blir en del av barnets överjag, i form av moral, samvete och skuld känslor (DiCenso, 1999).

Religionen har fördelen för de troende att rädda dem från att upptäcka deras egna personliga neuroser. Religion håller människor till viss del i ett barndomsstillstånd, då dem ständigt har någon att förlita sig på om dem mår dåligt. Religion kan betecknas som ett skydd för lidande, men inte alltid i positiv riktning då den även kan begränsa individers individuella val och dennas egen väg till lycka. Freud menar att religionen erbjuder en "illusorisk" (teknisk term baserad på önskingar och tro) bild av världen, och därmed hämmar individer sin egen självständiga intelligens.

De moderna individerna är inte stöpta i samma form, vilket resulterar i fler oliktankande individer. Religionens avtraditionalisering i de moderna samhällena bidrar också till större handlingsutrymme och självständighet, men också till färre gemensamma värderingar – vilket kan innebära att överjagen blir ”svagare” (Wulff, 1991). Men då samhällena består av allt fler oliktankande individer är det viktigt att förhållningsregler upprättas som de individuella individerna kan anpassa sig till. Därmed krävs det att samhället kan forma individernas försvarsmekanismer så att den sociala kulturen kan bestå på ett civiliserat sätt. Samhällets svårigheter är att alla människor inte helt kan frånslå sina begär. Drifterna är olika starka från individ till individ, liksom sublimeringskapaciteten. Vår kultur, omgivning, utbildning och familj etc. är betydelsefulla faktorer för hur mycket som sublimeras. Detta bidrar till olika karaktärers agerande och beteende. Kulturen försöker forma människans beteende och handling till förmån för samhället och det gemensamma sociala spelet. Individer som inte lyckats tränga bort sina begär eller drifter har ofta räknats som kriminella, utbölingar eller sinnessjuka (Hollitscher, 1947).

Enligt Dennis Wrong kan psykoanalysens överjagsbegrepp förklara varför de mest civiliserade människorna lättast får neuroser. Individer som fått ”betungande” överjag, dvs. där kulturens eller gruppens normer starkt är insocialiserade har en tendens att lättast känna skuld och ångest om dom överstiger kulturens ramar om vad som är rätt eller bryter mot den moraliska koden. Individer med svaga överjag tenderar endast att erfara ångest exempelvis vid ett brott, om möjligheten finns att bli upptäckt av myndigheterna (Wrong, 1980).

Enligt Freud är strukturell och kulturell utveckling ett externt tvång som socialiseras in i människan. Detta tvång påverkar individers värderingar, normer, reflexivitet och blir en del av individerna. Dessa aspekter blir grundläggande faktorer i nästkommande generationers överjag. Det är först när barnet i denna mening får ta del av kulturens och föräldrarnas överjag som hon blir en moralisk och social varelse (Freud, 1989).

För lite eller för mycket frihet

Sociologen Zygmunt Bauman och flera postmoderna teoretiker anser till skillnad från Freud att vi idag inte längre lever i ett samhälle som präglas av för lite utan snarare av för mycket frihet. I en sådan kultur frodas ambivalens och existentiell ångest (Johansson, 1999). Även om Bauman till viss del försöker vända upp och ned på Freuds civilisationskritik, så tror jag att vi får skilja på vad som är sunt för samhället och ”lyckligast” för den enskilda individen.

Kanske förhåller det sig så att individen innehar för mycket frihet utifrån den samhällsdominerande synen i samhället, men för lite lycka eller frihet utifrån individen. Här

tror jag det är viktigt att hitta en balans mellan individ och struktur, för bådas välmående. Vi bör nog utveckla våra begreppsapparater för att fånga de mer subtila och komplexa formerna av förtryck som plågar människor idag. Här tycker jag att Freuds och psykoanalysens personlighetsstruktur och kulturteori är en väsentlig bas att utveckla, för att förstå modernitetens former av förtryck och plågor. Frågan är hur väl psykoanalysens teorier kan appliceras och vara väsentliga för ett välmående samhälle? Eller ligger det något i Baumans tes om att vi inte längre lider av repression, utan snarare av för höga doser av frihet? Jag tror att många människor längtar efter den individuella friheten att själv få göra sina livsval och att dessa val ska bli kulturellt och socialt accepterade. Individer och grupper vill få leva sina liv utan att må dåligt pga. att samhället inför restriktioner och fördömningar. Baumans utgångspunkt att vi besitter för mycket frihet är kanske relevant för att få ett mer integrerat samhälle, med liknande normer, värderingar och en mindre fragmenterad moralgrund. Men det västerländska samhället har kanske för svårt att hitta en kollektiv integrerad gemenskap, delvis beroende på religionens avtraditionalisering och det moderna samhällets mångkultur. Istället framhålls den enskilda unika individen i det västerländska samhället. Om vi ska försöka ”pressa” in den individuella människan i ett liktänkande kollektiv eller omändra en individs värderingsgrund, inskränks friheten och individen tenderar att må dåligt när den tvingas mot sin vilja. Grupper och individer som inte tillåter sig ingå i ett sådant kollektiv kan fastslås som minoritetsgrupper, vilket möjligen kan bidra till segregering.

Kulturens framtid

Om utvecklingen leder till allt mindre samhälliga moral finns kanske möjligheten att vi kommer att ha allt svårare att leva tillsammans. Ska vi i framtiden fungera som ett välmående samhälle så är det kanske viktigt att människan insocialiseras med skuld känslor baserat på en gemensam moral. På detta sätt kan samhället kontrollera individerna, men samtidigt tenderar det att göra människan neurotisk – som i sin tur kan slå tillbaka på samhället. Diskussionen om för lite eller för mycket frihet är känslig och väldigt komplex – men dessa grundläggande utgångspunkter kan vara väldigt väsentliga för diskussioner om samhällsvetliga problem.

Hur ser då psykoanalysens framtid ut som kulturteori? Kanske räcker det inte längre att konstatera att vi vantrivs i kulturen. Om psykoanalysen skall överleva som kulturteori måste den få gehör från dagens forskare och människor som engagerar sig i olika sociala och politiska frågor. Personligen tycker jag att Freuds funderingar kring balansen mellan å ena sidan de restriktioner och normer som gör det möjligt för människor att leva tillsammans i en familj och i ett samhälle, å andra sidan individens begär och självförverkligande fortfarande är

relevanta. Freud gav inga direkta lösningar, men han antydde att vi måste skapa någon slags balans mellan individens begär och samhällsordningen. Det psykoanalytiska tänkandet bör enligt min mening kunna användas för att vidga förståelsen för vardagliga fenomen och ge människor begreppsliga redskap som kan användas för att skapa insikter i vad som påverkar hur de väljer att utforma sitt liv.

Marcuse samhällsteori – influerad av psykoanalysen

Samhällsvetaren Herbert Marcuse var inspirerad av Freuds kulturanalyser och försökte integrera delar av teorin med sin egen. Marcuse menade att den moderna världen är full av irrationalitet. Moderniteten är irrationell pga. att dess rationalitet är destruktiv för individens behov och förmågor. Människan blir förtryckt, kraftlös och oförmögen att fullborda sig själva. Teknologins utveckling är en effektiv extern metod att kontrollera och förtrycka individen. Individens inre frihet och vilja har invaderats av den moderna teknologin, genom att dominera och inskränka friheten. Resultatet kallade Marcuse ett ”endimensionellt samhälle”, där individen förlorar sin eventuella möjlighet till att tänka kritiskt. Människan blir kontrollerad, inmatad med falska behov och ”bedövade” för att inte få uttrycka flera av sina individuella behov. Libido (freudiansk term) som är källan för kreativ energi blir förtryckt eller sublimerat av samhället. På detta sätt dominerar samhället människan och många gånger formar dem mot sin vilja. Om människan verkligen var fri så skulle den vara fri från det moderna samhällssystemet, så om det är kapitalism eller kommunism. Marcuse menade att de moderna samhällssystemen inte utvecklas i en demokratisk process eller riktning.

Många av den moderna världens behov är bara ”illusionära” – behov skapat i en marknadspolitisk ekonomi. Behoven och valen en människa gör utgår härifrån och utvecklas till att förstärka sociala normer. Det finns egentligen inga val eftersom varje val resulterar i samma sak, dvs. förstärka redan existerande sociala normer (Marcuse, 1991).

Fiktivt exempel

Nedan följer ett fiktivt exempel på hur konflikter i personlighetsstrukturen kan leda till neurotiska tillstånd. Jag är medveten om att nedanstående exempel kan vara styrt av min psykoanalytiska förförståelse, men jag har försökt att anpassa det på ett lämpligt sätt.

Exempel:

Jan och Per är i 40 års ålder och är uppväxta i en mellanstor stad i Sverige. Per har familj och bor i ett fint hus i ett väl ansett område. Det sociala livet är mycket bra och umgänget är verkligen stimulerande för familjen. På söndagar brukar familjen gå i kyrkan, något som Per

har gjort sedan barnsben. I kyrkan har dom också ett väletablerat socialt nätverk, även om det inte utgör hela deras umgängeskrets. Dock har Per precis blivit permitterad från sitt arbete som revisor, något han bekymrar sig mycket för. Familjen har tidigare investerat i flera materiella ting som måste betalas av.

Jan är en småbrottsling med drogproblem. Han bor tillfälligt hos vänner eller på platser där han har möjlighet att övernatta. Det sociala nätverket består av liknande karaktärer som Jan själv och de delar alla liknande intresse, dvs. droger och brott. Pga. sitt missbruk och sin minimala inkomst är Jan ständigt i behov av pengar.

Per är uppvuxen i en kristen religiös familj där fadern var familjens auktoritära överhuvud. Per fick vid tidig ålder ta del av de religiösa normer och värderingar som styrde hemmet. Pers drifter fick i barndomen aldrig utrymme att leva ut med impulsivitet och egenhändig nyfikenhet. Oidipuskomplexet resulterade i att Per identifierade sig med fadern efter en "undertryckt" konflikt och hukade under för denna auktoritet som var starkt influerad av religiösa föreskrifter, vilka sociala krafter insocialiserades i Pers Överjag. Pers överjag var fyllt av moraliska föreskrifter, ideal, hämningar och samvetet var betungat av detta. Pers drifter sublimerades till att vara till lags för livet som familjen förespråkade och aggressionen internaliserades och införlivades i Överjaget, där den vände sig inåt i form av skuldkänslor. Hans Jag fick därmed inta rollen som en väluppfostrad ung pojke som var lika skötsam i skolan som kyrkan. Under Pers uppväxt identifierade han sig med grupper av människor där individerna identifierade sig med varandra utifrån liknande Överjag och jagroll.

Jans familjeförhållande under barndomen var annorlunda än Pers. Jans familj hade det ekonomiskt svårt och föräldrarna var sällan mentalt närvarande under hans barndom. I Jans fall var fadern väldigt auktoritär genom sitt våldsamma beteende. Modern kunde inte stimulera Jans behov av närhet och var inte behövligt närvarande. Oidipuskomplexet resulterade här i ett Överjag utan direkta moraliska och samvetliga grunder. Jans behov av stimulans som inte tillgodosetts från familjen har satt sina spår i hans överjag, något som hans jag agerar utifrån i kombination med detet. Då Jan inte får sina behov tillgodosedda inom familjen söker han detta utanför familjen. När han blir äldre försöker han därför identifiera sig med individer likställt honom själv – personer som upplevt liknande inflytande från omgivningen.

Per som precis blivit permitterad från sitt arbete, känner frustration över situationen (med en familj som ska försörjas och ett uppehälle som ska ekonomiskt tillgodoses) och upplevelsen av omgivningens bild av familjens situation. Ska dem behöva flytta ifrån denna idyll och hur ska omgivningen se på dem?

En lyckad konfliktlösning i personlighetsstrukturen hade inneburit att Per gått till banken och lånat pengar, då jaget tillgodosett både detet och överjaget. Men tyvärr har redan Per lån i banken och huset är belånat. Per vill inte heller be om lån från vänner och bekanta, vilket skulle blotta Pers situation. En stolthet som är inpräntad i överjaget från barndomen. Istället framkommer en irrationell handling. Per beslutar sig för att föra över pengar från sitt arbetskonto till sitt eget, i hopp om att han inte blir upptäckt. Denna handling stimulerar omedelbart Pers Det. Utan att riktigt noga tänka över situationen går han till sin arbetsplats dagen efter och för över pengarna. Han har nu pengarna på sitt konto och känner sig för stunden väl tillfreds och i synnerhet då han samtidigt tänker ”Ha, där fick dom för att dom permitterat mig”. Per försöker alltså projicera (försvarsmekanism) handlingen för att övertyga sig själv om att det är arbetsgivaren som begått ett fel. Men efter en tid börjar Per att känna sig illa till mods, han känner ängslan och obehag. Samvetet och moralen från överjaget blir betungande för honom och försvarsmekanismerna försöker tränga bort känslan genom att återigen skylla på att han behandlats orättvisst av sin förra arbetsgivare. Men kraften från överjaget är för stark och ett neurotiskt tillstånd inträder.

Som nämnts innan är Jans boendeform väldigt mobil. Socialen erbjuder Jan ett eget boende, en lägenhet i ett hus som delas av andra missbrukare och småkriminella. I denna nya boendeform faller han snabbt in i en grupp av människor som han identifierar sig med. Dessa nya människor utgör nu Jans nya vänskapskrets. Som vanligt har Jan ont om pengar och tar varje dag som den kommer. Tillsammans med två av de nya vännerna bestämmer sig Jan för att utföra ett rån mot konsum. De tre nya vännerna går tillsammans ner till konsum på torsdagskvällen. Medan Jans två vänner håller utkik, så sätter Jan på sig rånarhuvan och hotar kassörskan med kniv. Rånnet är över på ett par minuter. De tre vännerna flyr sen från platsen och hittar en säker plats där dem delar på bytet. Dagarna går och Jan är lite orolig för vad som kan hända, inte för att dom begick ett brott utan för att bli upptäckt av polisen.

Jans kriminella handlingar kan utifrån psykoanalysen betraktas som drifter som inte kunnat bortträngas eller sublimeras av kulturen och inte förebyggts av moralisk insikt i överjaget, därmed upplevs Jan som en utböling. Jans jag har tagit rollen som kriminell utifrån hur hans personlighetsstruktur är socialt skapad. Denna roll har han senare tagit med sig när han identifierat sig med andra, andra personer med liknande jag och överjag. Rånnet gav han inget dåligt samvete, vilket han fått om mer moral och samvete varit socialiserat in i överjaget. Därmed blev det ingen konflikt i Jans personlighetsstruktur, då detet fick regera ostört i överjagets frånvaro. Hade Jan ändå känt lite dåligt samvete hade nog hans försvarsmekanismer kunnat dämpa denna oro, vilka är socialt skapade under hans liv.

Vad som är sociologiskt intressant med Pers och Jan exempel är hur individernas personlighetsstruktur skapas av omgivningen och sen hur hon eller han faller in i den sociala miljö som personlighetsstrukturen har givit grund för. Därmed är personens handlingar och beteende socialt skapat i en interaktion mellan individ och struktur. Denna sociala skapelse som människan är, ”bestämmer” om individens handlingar (som i detta fall kriminellt) ska ge upphov till ett neurotiskt tillstånd eller inte.

Verkligt exempel

1992 dömdes John Ausonius till livstids fängelse för ett mord, åtta mordförsök och åtta grova rån. Inom loppet av några veckor kring årsskiftet 1991-92 försöker han mörda elva svenskar med invandrabakgrund. Detta var i en tid då en våg av främlingsfientlighet slår över Sverige. John Ausonius såg sig aldrig som kriminell. Tvärtom, han hatade kriminella – men han hatade invandrare ännu mer. Hans tanke var att om han dödade en invandrare så skulle han skrämma i väg dem alla (Arenius, 2005).

I en ny intervju i tidningen Gringo berättar John Ausonius från Kumlafängelset om tiden före brotten:

Jag ser inte mig själv som rasist eller nazist. Jag tyckte bara inte om invandrare. Alla andra jag pratade med tyckte samma som jag. Att de var aggressiva, de inte ville anpassa sig, de skötte sig helt enkelt inte (Rundgren 2005, Sid. 4)

John föddes i Sverige vid namnet Wolfgang Zaugg, bytte till det mindre utländska John Stannerman och senare till John Ausonius. Johns föräldrar härstammar från Tyskland och Schweiz (Persson, 2005).

Nedanstående exempel visar på hur psykoanalysen sociologiskt kan förklara Lasermannen, John Ausonius personlighetsstruktur och handlingar. Tolkningen är gjord utifrån dokumentären ”Lasermannen – dokumentären” å SVT2 söndagen 11 december 1. 20.00 (Dixelius, 2005). Jag är medveten om att dokumentären baseras på flera subjektiva uppfattningar som färgar dokumentären och därmed även mitt exempel. Under tiden jag såg dokumentären skrev jag ner punkter som var väsentliga för min psykoanalytiska sociologiska analys, vilket följande exempel grundar sig på.

Exempel:

Johns barndom och uppväxt präglades av hård disciplin från modern och med äga som en självklarhet i uppfostringssyfte. Trots att det emellanåt var Johns yngre bror som hade gjort något otillåtligt var det ofta som John blev ägad – enligt modern lärde sig den yngre brodern bäst på detta sätt. Det var inte ”bara” äga och disciplin som John insocialiserades med, utan även en överdriven pedantisk miljö. Johns impulsiva energi, nyfikenhet och utforskande

drivenhet (detet) sublimerades i förmån för moderns (egna neurotiska) restriktiva förhållningsregler. John "undertrycktes" av moderns auktoritet, vilket resulterade i att John identifierade sig med modern. Detta kan ses som ett resultat av *oidipuskomplexet*. John övertog mycket av moderns neurotiska disciplin, samtidigt som hans samvete (överjag) tycktes bli "svagt" insocialiserat. Fadern var sällan närvarande under Johns uppväxt, varken mentalt eller fysiskt. Med andra ord så fanns där inte mycket plats för vare sig ömhet eller trygghet i Johns barndom och uppväxt. Faderns behov av alkohol och intresset för andra kvinnor resulterade i att föräldrarna skiljdes när John var 7 år gammal. I skolan var John nästan överdrivet ambitiös och redan i tidig ålder var han noga med att sina klasskamrater också skötte sig enligt lärarnas regler. Modern tyckte att svenska skolan var för slapp så efter en tid anmälde hon sin son till den tyska skolan istället.

På det sätt som modern hade insocialiserat sin son skiljde sig på många sätt från hur verkligheten såg ut. Johns jag hade svårt att förhålla sig till dåtidens (70-talet) relativt frigörande livsstilar, pga. sitt hårt sublimerade det och disciplinära, samt kontrollfixerade förhållningssätt. Ett exempel på detta är hur svårt han hade med att visa känslor i samröre med flickor. Trots Johns olika svårigheter med flickor och det kontrollerande förhållningssättet gentemot sina kamrater så upplevde hans närmaste vänner honom som skötsam, generös, artig och hjälpsam. John kan tyckas ha vuxit upp i fel tid, då hans insocialiserade och sociala personlighet ytterst sällan (om något alls) stod i relation till sina jämnårigas kamraters syn på livet. Som barn blev han mobbad för sitt svarta hår och utländska påbrå. John var inte den som ryggade tillbaka utan gav istället igen med fysiskt våld. Senare i sitt liv kom han att färga sitt hår ljust och skaffa blå linser – allt för att han (jaget) skulle kunna identifiera sig som svensk och inte känna sig som en invandrare och utanför.

Kulturen och omgivningen påverkade honom och satte hans hårt sublimerade det i gungning. Fortfarande var hans disciplinära och kontrollfixerade jag tydlig, men detet fick mer utrymme – vilket framgick tydligt vid 18-20 års ålder. John började revoltera och gick till verbala angrepp mot modern. Vid denna tid dog hans pappa som under de senaste åren blivit allt viktigare för John. Från att varit en disciplinerad och skötsam skolelev började han nu uppvisa en allt tydligare aggressiv sida med psykiska problem. Han blev tvångsintagen på psyket, men fick möjlighet att göra sin militärtjänst. Militärtiden var hård och disciplinerad, men inte tillräckligt enligt John. Han misshandlade flera av sina kamrater i militären som inte uppvisade den disciplin och följde de regler som befälen förespråkade. John började även isolera sig mer och mer. Tiden efter militärtjänsten präglades av aggressivt beteende och han visade inga tecken på att ha dåligt samvete för sina dåd. John dömdes på 15 åtalpunkter

(misshandel, rån etc.) till fängelse i 14 månaders fängelse – vilket John själv tyckte var alldeles för hårt straff då han ansett att misshandelsfallen inte hade varit så grova. Efter fängelsevistelsen var han hemlös, men kunde 1989 göra sig en mindre förmögenhet på börsvinster. Dessa pengar spenderades dock snabbt på diverse luxuösa ting. ”Smaken” efter pengar satt dock kvar och i samband med behovet av pengar för sitt spelmissbruk, började han råna banker.

I början av 1990-talet uttryckte många svenskar sitt ogillande mot invandrare, vilket genomsyrade stora delar av samhället. Johns hat mot invandrare växte, vilka han beskyllde för att vara kriminella och oordningssamma. I samma veva växte den svenska nynazistorganisationen ”VAM” (Vitt ariskt motstånd) fram, som på våldsamma sätt visade sitt hat mot invandrare. Partiet ”Ny demokrati” var i april 1991 det tredje största partiet i Sverige (ca 12 % i opinionsmätningarna). Ny demokrati visade tydligt sitt och många svenskars förakt mot invandrare. Dessa kulturella manifestationer förstärkte Johns jag ytterligare i övertygelsen om att invandrare var kriminella, odisciplinerade och störde ordningen. Med Ny demokratis slogan i sinnet ”Hjälp invandrarna tillbaka” ville han skrämman invandrarna, i tron om att han dödade en så skulle resten skrämman iväg ut ur Sverige.

John Ausonius hade inga neurologiska skador som bidrog till hans beteende. Socialiseringen var av signifikant betydelse för hans destruktiva personlighetsstruktur och sociala omständigheter var utlösande faktorerna som bidrog till hans fruktansvärda handlingar.

För att sammanfatta Johns personlighetsstruktur och tendenser till neurotiskt tillstånd, så insocialiserades John med ett överjag som inte kände något dåligt samvete för sina brottsliga handlingar. Detta och den rådande omgivningen under början av 90-talet stärkte Johns jag i övertygelsen om att det han gjorde var rätt. Detet blev med tiden inte lika hårt sublimerat som i barndomen, vilket ytterligare möjliggjorde hans brottsliga handlingar. Överjagets ringa betydelse blir tydlig då han inte kände någon skuld för sina brott. För honom var många invandrare kriminella och oordningssamma. Ordning, kontroll och disciplin var ett arv från socialiseringen och identifikationen med modern – vilket var väldigt viktigt att följa enligt John. Hade John socialiserats in med starkare överjag, dvs. med högre moral och samvete hade detta troligtvis hindrat honom från att begå brott. Hade han begått brotten trots starkt överjag, så hade brotten troligtvis lett till neurotiska tillstånd.

Men var då inte John neurotisk? Jo, det var han definitivt. Hans insocialiserade pedantiska, kontrollerande och disciplinära personlighet, samt hårt sublimerade det gav honom ingen möjlighet att leva ut på ett ” normalt ” sätt. När detet till viss del frigjordes som

äldre hade han inget starkt insocialiserat överjag som jaget kunde balansera mot detet. Detta bidrog till ett mycket aggressivt beteende utan samvete. Många betraktar nog John likt en känslökall psykopat utan ånger, skuld och samvete.

Genom denna beskrivning av John vill jag först belysa de sociologiska orsaker som ledde fram till hans personlighetsstruktur och sen de sociologiska orsaker som "triggade" hans handlingar. Detta exempel framhåller hur Johns personlighetsstruktur och handlingar är ett resultat av individ och struktur.

Sammanfattning

Enligt Freud och psykoanalysen föds ett barn utan sociala kunskaper, men med impulsivitet, nyfikenhet och viljan att utforska (detet). Barnet är ett formbart subjekt som genom socialisationen skapar mänskliga attribut. I tidig ålder ålägger sig barnet sin första objektvetenskap i interaktionen med föräldrarna och här sker också det första försöket till identifikation. På det sätt identifikationen förlöper med föräldrarna ger avstamp i hur barnet senare identifierar sig med olika individer och grupper. Genom föräldrarnas grad av auktoritet socialiseras barnets samvete och moral (överjaget). Ur barnets impulsiva natur formas jaget genom socialisering och interaktion med omgivningen. Överjaget blir en differentiering av jaget. Jagets uppgift är att balansera det moraliska överjaget mot det impulsiva detet och ständigt vara öppen för kulturens intryck. Jaget intar den roll en individ besitter i olika situationer beroende på hur individen är socialiserad, hur starkt samvete och moral den besitter och om hur väl detet är sublimerat. Exempelvis: En person beter sig vanligtvis inte på samma sätt när han är en hängiven fotbollssupporter på en match som när han biktar sig i kyrkan.

Detet, jag och överjaget är individens personlighetsstruktur som blir av sociologiskt intresse i samröre med kulturen. Genom kulturen påverkas och formas personlighetsstrukturen.

Kulturen insocialiserar moral och skuld känslor i oss för att kunna kontrollera och begränsa våra begär. På detta sätt sublimerar kulturen våra drifter till konstruktiva handlingar i förmån för samhället. Skulle individen bryta mot moralen och de insocialiserade normerna tenderar detta att ge upphov till neuros. Detsamma gäller för individer som aldrig får utlopp för sina begär, utan hela tiden leds av den insocialiserade moralen och normerna. Neuroser är konflikter i personlighetsstrukturen som orsakas av att människan inte kan balansera sitt eget begär mot kulturens påverkan på ett sunt sätt. Kulturutveckling leder härmed till neuroser pga.

sociala och strukturella orsaker. Detta kan ses som en normaliseringsprocess då alla människor mer eller mindre är påverkade av det samhälle dem lever i.

Denna sammanfattning visar hur psykoanalysen sätter en mikro -makrostämpel på sociologin.

Referenslista

- Arenius, H (2005, november, 10) *Han hatade kriminella, men hatade invandrare ännu mer*
Dagen: http://www.dagen.com/kronikor/kronikor_visa.asp?kronikorid=7&textensid=99339.
- Bocock, R (1976) *Freud and Modern Society* Hong Kong: Chapman & Hall.
- Dahl, G (1986) *Begär och Kritik* Stockholm/Lund: Symposion Bokförlag.
- Dahl, G (1992) *Psykoanalys och Kulturkritik* Stockholm/Lund: Symposion Bokförlag.
- DiCenso, J James (1999) *The Other Freud: – Religion, Culture and Psychoanalysis*
London/New York: Routledge.
- Dixelius, M (2005) *Lasermannen – dokumentären SVT2* (2005, december, 11, kl 20.00).
- Elliot, A (2001) *Concepts of the Self* Oxford: Blackwell Publishers.
- Elliot, A (2004) *Subject to Ourselves – Social Theory, Psychoanalysis and Postmodernity*
Colorado: Paradigm Publishers .
- Elias, N (1991) *Mozart – Sociologiska Beträktelser Över Ett Geni* Malmö: Aldebaran Förlag.
- Freud, S (1962) *The Ego and the Id* New York: W. W. Norton & Company Ltd.
- Freud, A (1976) *Jaget och dess försvarsmekanismer* Stockholm: Natur och Kultur
- Freud, S (1985) *Civilization and Its Discontents* New York/London: W. W. Norton &
Company Ltd.
- Freud, S (1989) *Sigmund Freud – The Future of an Illusion* New York/London: W.W. Norton
& Company Ltd.
- Freud, S (2001) *Neuros och psykos* Stockholm: Natur och kultur.
- Freud, S (2003) *Metapsykologi* Stockholm: Natur och Kultur.
- Hartmann, H (1958) *Ego Psychology And The Problem Of Adaptation* New York:
International Universities Press, Inc.
- Hollitscher, W (1947) *Sigmund Freud an Introduction* Hertford: Stephan Austin & Sons Ltd.
- Johansson, T (1999) *Psykoanalys och kulturkritik* Lund: Studentlitteratur AB
- Marcuse, H (1991) *One-Dimensional Man* Boston: Beacon Press.
- Persson, I (2005, december, 11) *Lasermannen – dokumentären SVT*:
http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=37862&a=490969&lid=puff_497648&lpos=lasMer
- Rundgren, J (2005, oktober, 17) *Nazist Javisst!* Gringo: <http://www.gringo.se/pdf/15-screen.pdf>
- Schellenberg, J (1978) *Socialpsykologins förgrundsgestalter* Malmö: Beyronds AB

Svedberg, L (2003) *Gruppsykologi: Om Grupper, Organisationer Och Ledarskap* Lund: Studentlitteratur.

Wrong, D (1980) The Oversocialized Conception of Man in Modern Sociology and Postscript 1975 R. Bocoock, P. Hamilton, K. Thompson & A. Waton (Ed) *An Introduction to Sociology – a Reader* (23-52) London: Fontana.

Wulff, D (1991) *Religionspsykologi* New York: John Wiley and Sons.